

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΜΕΝΗ
ΣΕ ΕΜΜΕΤΡΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑ ΣΥΝΘΕΜΕΝΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ
ΓΝΩΣΤΕΣ «ΑΝΘΟΛΟΓΙΕΣ» / «ΣΥΛΛΟΓΕΣ» ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ
ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Στον Πάνο Βασιλείου, τιμή κι ευγνωμοσύνη

Όταν, μέσα στο άγχος του να θεμελιώσει την πρόταση πως η Νεοελληνική Λογοτεχνία αρχίζει τάχα μόλις στα 1509 (τη χρονιά της πρώτης έντυπης έκδοσης του αφηγηματικού κρητικού ποιήματος *Απόκοπος*) ο μακαρίτης δάσκαλός μου, και αγαπητός πανεπιστημιακός συνεργάτης και φίλος του Πάνου Βασιλείου, Γ. Π. Σαββίδης εκφωνούσε (1981) και κατόπιν πρωτοδημοσίευε (1989) το ρηξικέλευθο άρθρο του «Κρητική λυρική ποίηση στην ακμή της Βενετοκρατίας (Δοκίμιο φιλολογικής αρχαιολογίας)»,¹ δεν είχε στόχο απλώς να τιμήσει τον αρχαιολόγο-φιλόλογο κρητολόγο Στυλιανό Αλεξίου και την προσφορά του στη μελέτη και την εκδοτική της Κρητικής Λογοτεχνίας.² Επιζητούσε να επιβεβαιώσει την αυταπόδεικτη, άλλωστε, ορθή αίσθησή του πως δεν υπήρχε κανένας λόγος για έκλειψη ή, έστω, για μεγάλη κάμψη της

1. Γ. Π. Σαββίδης, «Κρητική λυρική ποίηση στην ακμή της Βενετοκρατίας (Δοκίμιο φιλολογικής αρχαιολογίας)», *Αριάδνη* 5 [= *Αφιέρωμα στον Στυλιανό Αλεξίου*] (1989) 325-330, αναδημ. στον τόμο *Τράπεζα Πνευματική 1963-1993*, Αθήνα, Πορεία, 1994, σσ. 99-105.

2. Ο «μην του μέλιτος» του Γ. Π. Σαββίδη μ' αυτόν τον τελευταίο αξιολόγο βλαστό της σημαντικής, αλλά παθιασμένης στις αγάπες όσο και στα προσωπικά μίση της, οικογένειας λογίων του Ηρακλείου δεν ξεκινά από την έναρξη της διδασκαλίας του Στ. Αλεξίου στο Τμήμα Φιλολογίας του νεοσύστατου, τότε, Πανεπιστημίου Κρήτης (ακαδ. έτος 1977-1978), αλλά κάπου από το 1986 - αρχές του 1987 κ.ε., όταν ο πρώτος όχι μόνον άρχισε να επαινεί δημόσια τον δεύτερο σε ένα από τα πιο αμήχανα και πικαρισμένα, «γλυκύπικρα» κατά την ομολογία του ίδιου, κείμενά του («Εκδοτικές απορίες ενός Νεοελληνιστή», *Μαντατοφόρος* 25-26, Νοέμ. 1987, σσ. 35-44, αναδημ. στον τόμο *Τράπεζα Πνευματική 1963-1993*, ό.π. σημ. 1, σσ. 177-186, ιδίως σ. 180) και να γράφει κολακευτικές κριτικές για τη φιλολογική/εκδοτική του δουλειά (π.χ. «Η παλινόρθωση ενός κακορίζικου ρήγα [Ροδολίνος ...]», εφ. *Το Βήμα*, 27.3.1988, κ.ε.), αλλά και τον πρότεινε ως μέλος της «Συντακτικής» [όπως λεγόταν τότε] Επιτροπής της Βυζαντινής και Νεοελληνικής Βιβλιοθήκης, σε αντικατάσταση ενός μέλους της που είχε προταθεί παλιότερα από τον ίδιο τον Γ. Π. Σαββίδη και που δεν πρόλαβε καν να κληθεί στην Επιτροπή, για να προσφέρει τις υπηρεσίες του· η αντικατάσταση έγινε επειδή το μέλος αυτό υπέπεσε στο αμάρτημα να μην κολακίσει μιαν όψιμη «μεταπτυχιακή» προστατευομένη του δασκάλου του: εννοείται πως κατά τη δεκαετή, πάνω κάτω, θητεία του «εμπειρότατου» εκδότη Στ. Αλεξίου στη ΒΝΒ η μόνη έκδοση που εμφάνισε η σειρά ήταν ο εκδοτικά αλλοπρόσαλλος *Πόλεμος της Τρώαδος* (επιμ. Μ. Παπαθωμόπουλος – E. M. Jeffreys, 1996).

λυρικής ποίησης στον ελληνόγλωσσο κόσμο μέσα στο διάστημα από το τρίτο τέταρτο του 16ου ως τα τέλη του 17ου αι.

Ο Γ. Π. Σαββίδης δεν συνυπολόγιζε, βέβαια, το υστερομεσαιωνικό και πρώιμο αναγεννησιακό δημοτικό τραγούδι, ενώ, σε ό,τι αφορά τη λεγόμενη «προσωπική» δημιουργία, σπάνια πήγαινε πριν από τον Απόκοπο (ένα έργο που τη σύνθεσή του πρέπει πια – ύστερα από τις αρχαιακές έρευνες και τις εικασίες/προτάσεις του A. van Gemert, να τη χρονολογήσουμε μάλλον στις αρχές του τελευταίου τετάρτου του 15ου αι. και όχι νωρίτερα). Αυτό δεν σημαίνει πως δεν αγαπούσε πολύ μερικά προγενέστερα δημώδη κείμενα του ύστερου Μεσαίωνα (θυμάμαι, π.χ., την αγάπη του για τη λεγόμενη «Αχιλλίδα» και την επιμονή του να τη διδάξω, μάλλον απροετοίμαστος τότε, στους φοιτητές που θα δίδασκε κανονικά εκείνος, αν δεν έλειπε σ' ένα από τα «περσεφονικά» – όπως τα αποκαλούσε ο ίδιος – εξάμηνά του στο Harvard της Μασαχουσέτης).

Μα ακριβώς ανάλογα έπραττε στα μαθήματα και στις σύντονες έρευνές του και ο Πάνος Βασιλείου, καλή του ώρα. Μολονότι οι μεγάλες του αγάπες ήταν το Κρητικό Θέατρο της ακμής, οι αφηγηματικοί Απόκοπος και Γαίδαρος και κάποιοι ελάσσονες κρητικοί θρησκευτικοί ποιητές της περιόδου αμέσως ύστερα από την Άλωση, κάτεχε καλά, και αναζητούσε λύσεις σε, πολλά προβλήματα έργων της παλιότερης περιόδου, από τα έμμετρα «Προδρομικά» και την *Παιδιόφραστον διήγησιν των ζώων των τετραπόδων* ως τα κάθε λογής πεζά «Αισωπικά» και τις παραλλαγές του πεζού αγιολογικού μυθιστορήματος *Βαρλαάμ και Ιωάσαφ*.

Μη αυτοτελώς παραδομένα λυρικά δημώδη «τραγούδια», πολιτικοσατιρικά-στηλιτευτικά/σκωπτικά ή εξυμνητικά, ιστορικά, θρησκευτικά και αιτητικά, ερωτικά, της ξενιτειάς κτλ., γνωρίζουμε βέβαια και από την πρώιμη και μέση βυζαντινή περίοδο (περ. 600 μ.Χ. κ.ε.)· επίσης, έως και τις εποχές των Κομνηνών και των Παλαιολόγων, τόσο σε περιοχές ελεγχόμενες από τη Ρωμαϊκή (Βυζαντινή) Αυτοκρατορία όσο και από χώρες ανατολικοκρατούμενες ή δυτικοκρατούμενες. Η πορεία των λυρικών αυτών κειμένων φαίνεται περίπου παράλληλη με την πορεία των επίσης μη αυτοτελώς παραδομένων αφηγηματικών δημωδών τραγουδιών με περιεχόμενο ηρωικό ή μυθιστορικό/τραγικό («ακριτικά» και «παραλογές», ή, καλύτερα, «παραλογές» που εμπειριέχουν και τα λεγόμενα «ακριτικά»/«ηρωικά»). Δίπλα σ' αυτά, θα πρέπει να προστεθούν και όσα μικρά λυρικά (θρησκευτικά ή και ερωτικά) τραγούδια/ποιήματα του ελληνόγλωσσου Μεσαίωνα παραδόθηκαν ήδη από τον 12ο και 13ο αι. μεταγραμμένα σε άλλα αλφάβητα, π.χ. στο λατινικό (όπως τα «χελιδονίσματα»/κάλαντα στο ρωμαϊκό *Liber politicus* του κανονικού Βενέδικτου, περ. 1140-1143) και στο αραβικό (όπως τα «σουφικά γνωμικά» και

οι ερωτικοθηρησκευτικοί στίχοι περσοτούρκων μουσουλμάνων της Μικρασίας τον 13ο αι.).³

Η πολύ χρήσιμη, ακόμα, γραμματολογία του Η.-G. Beck έκαμνε λόγο σε αρκετά σημεία της για τέτοια «δημοτικά» τραγούδια (ή και για τις απλούστερες «επιφωνήσεις»/«προσφωνήσεις» και δίστιχα),⁴ και το «Επίμετρο» του πρώτου βιβλίου της *Ποιητικής Ανθολογίας* του Α. Πολίτη συγκέντρωνε μια επιλογή δειγμάτων αυτής της «προϊστορίας» της νεοελληνικής λυρικής ποίησης, όσων δεν είχαν βρει, στην εποχή τους, θέση μέσα σε ανθολογίες ανάλογες, π.χ., με αυτές που ξέρουμε από χειρόγραφες συλλογές σε μεταβυζαντινά χειρόγραφα, του 15ου και 16ου αιώνα κ.ε., δηλαδή από τα ποικιλώνυμα «Ερωτοπαίγνια», «Αλφαβήτους», «Καταλόγια», «Λιανοτράγουδα» κτλ. έως τα περιλάλητα αναγεννησιακά «Κυπριώτικα ερωτικά» των μέσων και του τρίτου τέταρτου του 16ου αι.⁵

Στόχος του αφιερωματικού αυτού σημειώματος δεν είναι μια νέα κατάταξη και μελέτη του πλούσιου υλικού των χειρόγραφων αυτών ανθολογιών, κιβωτών λυρικής ποίησης με μεγάλη σπουδαιότητα. Κάτι τέτοιο χρειάζεται, βέβαια, να γίνει οπωσδήποτε το ταχύτερο δυνατό, αλλά δεν είναι ένα εγχείρημα που μπορεί να περιγραφεί μέσα σ' ένα σύντομο άρθρο όπως αυτό. Στό-

3. Αν και ξεπερασμένη σε μερικά σημεία, η μονογραφία του R. Beaton, *Folk Poetry of Modern Greece*, Κέμπριτζ, Cambridge U. P., 1980, αποτελεί μια καλή βάση για ξεκίνημα, συμπληρωμένη, σε ό,τι αφορά την τεχνική/«ποιητική», από το βιβλίο του Γρ. Σηφάκη, *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Ηράκλειο, Π.Ε.Κ., 1988. Πολλούς καινούργιους δρόμους ανοίγει, με τις οξυδερκείς παρατηρήσεις του, και ο σύμμικτος τόμος του G. Saunier, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Συναγωγή μελετών (1968-2000)*, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2001 (εδώ μας ενδιαφέρει κυρίως το μελέτημά του για τη σχέση δημοτικού τραγουδιού και Απόκοπου, σσ. 103-122). Δυστυχώς, δεν μπορεί να πει κανείς πάντα θετικά πράγματα για τον πιο πρόσφατο, αλλά με παραπλανητικά ευρύ τίτλο, σύμμικτο τόμο του Α. Πολίτη, *Το δημοτικό τραγούδι*, Ηράκλειο, Π.Ε.Κ. 2010 (ο οποίος, ύστερα από τη μεγάλη πρόοδο της έρευνας και της βιβλιογραφίας στο τελευταία τριάντα χρόνια και ιδίως ύστερα από τα δημοσιεύματα του G. Saunier, φαντάζει ελάχιστα ικανοποιητικός).

4. Η.-G. Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, Μόναχο 1971 (μτφρ. Ν. Eideneier, *Ιστορία της Βυζαντινής Δημόδου Ιραμματείας*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1988, σσ. 63-67, 97-118, 184-187, 258-264, 283-287, 292-297). Η στιχουργική μονογραφία *Οι απαρχές του ρυθμού. Ένα δοκίμιο για τον πολιτικό στίχο και άλλα βυζαντινά μέτρα*, μτφρ. Ε. Καλτσογιάννη, επιμ. Σ. Κοτζάμπαση, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2007, του Μ. D. Lauxterman (μελετητή που ίσως θα πρόσφερε πολλά, αν δεν επιδιόταν σε πανεπιστημιακούς τυχοδιωκτισμούς) είναι μια χρήσιμη προσπάθεια, που επεξεργάζεται αρκετά επιμέρους στοιχεία, συνδυάζοντας τη νεοελληνική «δυναμική/τονική» παραγωγή με την αντίστοιχη βυζαντινή, λόγια και ημιλόγια, κοσμική και θρησκευτική.

5. Α. Πολίτης, *Ποιητική Ανθολογία*, βιβλίο πρώτο, Αθήνα, Δωδώνη, ²1975, σσ. 173-174 (πρβ. και το μικρό δείγμα από τη λυρική δημόδη θρησκευτική/«κατανοκτική» παραγωγή του Νεόφυτου Έγκλειστου, τέλη 12ου - αρχές 13ου αι., με τίτλο «[Αμαρτωλού παράκλησις]», σ. 149), βιβλίο δεύτερο, ό.π., σσ. 18-40. Για τα στιχουργήματα του Νεόφυτου βλ. και Γ. Κεχαγιόγλου - Λ. Παπαλεοντίου, *Ιστορία της νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Λευκωσία, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2010, σσ. 31-32.

χος εδώ είναι μια πρώτη προσέγγιση – από την άποψη της ορολογίας, των ειδολογικών χαρακτηριστικών και των ποσοτικών δεδομένων – μόνον της «εξαρτημένης» από, ή «ενσωματωμένης» είτε παρεμβλητής» σε, ευρύτερα αφηγηματικά έργα λυρικής παραγωγής, της περιόδου έως και τον Απόκοπο του Μπεργαδή.

Αφετηρία των σκέψεών μας δεν είναι, επομένως, ούτε όσα λυρικά κείμενα αποκρυσταλλώθηκαν σε ολόκληρα, επώνυμα ή ανώνυμα, καθαυτό λυρικά δημώδη ποιήματα (που είναι λίγα στην εποχή των Κομνηνών κ.ε., αφθονότερα στην εποχή των Παλαιολόγων και στο β' μισό του 15ου αι.), ούτε όσα διοχετεύθηκαν στις λίγες γνωστές, σήμερα, ανθολογίες/συλλογές χειρογράφων της περιόδου 15ος αι. κ.ε. που σημειώθηκαν παραπάνω. Είναι μόνον τα λυρικά κείμενα που ξέρουμε από τον «εγκιβωτισμό» τους σε έμμετρα αφηγηματικά έργα, τοποθετημένα είτε στο στόμα ή στη γραφίδα προσώπων των έργων, είτε και σε κάθε λογής επιγραφές ή δείγματα γραπτού λόγου.

Τέλος, η προσέγγισή μας εδώ δεν σκοπεύει να είναι εξαντλητική· θα σταματήσει σε ελάχιστα από τα δημώδη λογοτεχνικά είδη των αρχών της νεοελληνικής λογοτεχνίας έως το τρίτο τέταρτο του 15ου αι., ήτοι: στην επική/ηρωική-ερωτική μυθιστορία (με δείγμα τις δύο αρχαιότερες σωζόμενες «παραλλαγές» του *Διγενή Ακρίτη*)· στην ιπποτική-ερωτική μυθιστορία (με δείγμα παραλλαγές/διασκευές του *Λίβιστρου*)· και στις διδακτικές «καταβάσεις στον Άδη» (με δείγμα τον *Απόκοπο του Μπεργαδή*).

Αν μια τέτοια διερεύνηση επεκταθεί (μακάρι από νεότερους ερευνητές) σε όλα τα γνωστά αφηγηματικά⁶ έμμετρα δημώδη έργα της εποχής ως τα μέσα περίπου του 18ου αι., και οδηγήσει (1) σε καταγραφή όλων των λυρικών «κομματιών» των «ελασσόνων ειδών» (σύμφωνα με την ορολογία του U. Moennig)⁷ και (2) σε αλφαβητική κατάταξή τους σύμφωνα με το πρώτο

6. Και, σε ένα δεύτερο στάδιο, και στα καθαυτό λυρικά έμμετρα έργα, όπου φιλοξενούνται επίσης κάποτε, «εγκιβωτισμένα», μικρότερα λυρικά «κομμάτια». Περιορίζομαι σε μια πρόχειρη καταγραφή όσων απαντούν σε μία μονάχα από τις παραλλαγές του *Περί ξενιτείας* (χρησιμοποιά, πρόχειρα, την παλιά έκδοση του W. Wagner): 1. «Ξένε, πού 'ν' ο πατέρας σου και πού 'ναι η μητέρα, ...» (στ. 287-293: 7 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «μοιρολόγι»). 2. «Ξένε, μισεύεις απ' εδώ; Καλέ, και πού υπάγεις; ...» (στ. 302-325: 24 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «κιλάδημα» πουλιών). 3. «Παρακαλώ σας, πέτρες μου, και ποδοπροσκυνώ σας, ...» (στ. 340-352: 13 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «λόγος»). 4. «Μανίτσα μου πονετική, μη με παντέχεις πλέον, ...» (στ. 410-428 ή 444: 19 ή 35 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως κείμενο σε «χαρτί»/«πιτάκι»).

7. U. Moennig, *Die Erzählung von Alexander und Semiramis. Kritische Ausgabe mit einer Einleitung, Übersetzung und einer Worterverzeichnis*, Βερολίνο - Νέα Υόρκη, Walter de Gruyter, 2004 («Texte kleinerer Genera», π.χ. σσ. 104-112).

Με την ευκαιρία παραθέτω τα στοιχεία των «μικρών» αυτών λυρικών «ειδών», με βάση την έκδοση αυτή: 1. (:) «Χαρτί σε πέμπω, αυθέντη μου, ιδέ, ανάγνωσέ το: ...» (B 1162-1190: 29 ιαμβικοί 15σύλλ. – από τους οποίους ο στ. 1188 υπέρμετρος –, παρουσιαζόμενοι ως «χαρτί») και «Χαρτί σε πέμπω, αυθέντη μου, από την ώραν τούτην...» (S 1145-1159: 15 ιαμβικοί 15σύλλ. –

γράμμα του πρώτου στίχου τους, τότε θα διαθέτουμε όχι μόνο μια πρώτη καταγραφή υλικού χρήσιμου για γενικότερα θεματικά, τεχνοτροπικά, στιχουργικά και υφολογικά συμπεράσματα, αλλά και το απαραίτητο αρχικό συμπλήρωμα της φιλόδοξης προσπάθειας του Γ. Π. Σαββίδη για τον καταρτισμό ενός corpus της (μη «δημοτικής») λυρικής ποίησης στη φαναριώτικη περίοδο (χοντρικά, εκείνης που βρίσκουμε σε χειρόγραφα ή έντυπα έργα από τον 18ο αι. ως το 1821, είτε αυτά είναι συλλογές-ανθολογίες, είτε είναι μεμονωμένα έμμετρα και πεζά έργα).⁸

Για να προσφερθεί, απλώς, ένα δείγμα που να υποδηλώνει τον πλούτο του υλικού που διερευνούμε (υλικού που σπάνια σχολιάζεται εκτενώς ή με επάρκεια ακόμη και στις νεότερες εκδόσεις των αντίστοιχων αφηγηματικών έργων-«ξενιστών», αν εξαιρέσει κανείς σύντομες εισαγωγικές αναφορές ή αποσπασματικά σχόλια),⁹ παραθέτω, στη συνέχεια, έναν πρώτο πρόχειρο πίνακα, βασισμένο, όπως είπαμε παραπάνω, μόνο σε ό,τι μας δίνεται από τρία

από τους οποίους μερικοί υπέρμετροι ή υπομετρικοί -, παρουσιαζόμενοι ως «γραφή»). 2. «Ω παραδείσου γλυκασμέ, ψυχής παρηγορία ...» (B 1201-1216: 16 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «χαρτί») και «Ω παραδείσου γλυκασμέ, ψυχή μου, παρηγορία...» (S 1172-1185: 14 ιαμβικοί 15σύλλ. - από τους οποίους μερικοί υπέρμετροι ή υπομετρικοί -, παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκι»). 3. (;) «Έλα, ψυχής παρηγοριά, έλα, καρδιάς κλωνάρι, ...» (στ. S 1267-1281: 15 ιαμβικοί 15σύλλ. - από τους οποίους μερικοί υπέρμετροι ή υπομετρικοί -, παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «χαρτί»/«πιτάκι»). 4. «Έδε γάμος πανεύμορφος, έδε χαρά μεγάλη ...» (στ. B 1253-1267: 15 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι»/«καταλόγι») και «Έδέ καλός παράδεισος και πόθος της αγάπης, ...» (στ. S 1222-1228: 7 ιαμβικοί 15σύλλ. - από τους οποίους οι στ. 1227-1228 υπέρμετροι -, παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι»). 5. (;) «Εγώ άρχοντας δεν εντρέπομαι, ου βασιλείς φοβούμαι, ...» (στ. B 1327-1350: 24 ιαμβικοί 15σύλλ. - από τους οποίους μερικοί υπέρμετροι ή υπομετρικοί -, παρουσιαζόμενοι ως «λόγος»).

8. Γ. Π. Σαββίδης. «Στοιχειώδεις πίνακες για τη μελέτη Φαναριωτών ποιητών και στιχουργών», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 3 (1991) 31-53, 4 (1994) 43-88, κ.ά. Φυσικά, στους πίνακες αυτούς χρειάζεται πια να ενσωματωθούν οι πίνακες όλων των κατοπινών συμβολών προς την ίδια κατεύθυνση- όλοι θα πρέπει να ενοποιηθούν και να πάρουν τη μορφή βιβλίου, μακάρι με τη φροντίδα του Σπουδαστηρίου Νέου Ελληνισμού είτε των ποικιλών ελλαδικών «Βιβλιολογικών Εργαστηρίων», «Εργαστηρίων Βιβλιολογίας» κ.ο.κ. Ένα σπουδαίο βήμα γίνεται με τον πρόσφατο σύμμικτο τόμο των Ι. Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister - X. Καρανάσιου - Μ. Kappler - X. Χοτζάκογλου (επιμ.), *Φαναριώτικα και αστικά στιχουργήματα στην εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών - Πανεπιστήμιο Κύπρου - Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 2013.

9. Από τους δύο νεότερους εκδότες παραλλαγών του *Λίβιστρου*, που θα δούμε παρακάτω, μόνον η μία, η Τ. Λεντάρη, σσ. 133-134, συμπεριλαμβάνει και σύντομη παρουσίαση των ένθετων στην αφήγηση λυρικών «κομματιών», επιμένοντας όμως κυρίως στη μετρική ποικιλία ή ιδιομορφία τους και όχι σε άλλα ζητήματα. Οι κύριοι νεότεροι εκδότες παραλλαγών του *Απόκοπου* (Στ. Αλεξίου, Ν. Μ. Παναγιωτάκης, P. Vejleskov) δεν ασχολούνται καν με το ζήτημα, ίσως επειδή το φαινόμενο εμφανίζεται σε μικρή κλίμακα στο κείμενο· αλλά το ίδιο γίνεται και με τους νεότερους εκδότες του *Διγενή Ακρίτη* (Στ. Αλεξίου, E. Jeffreys), όπου το υλικό δεν είναι τόσο περιορισμένο.

Από τις άλλες πρόσφατες εκδόσεις μυθιστοριών περιορίζομαι να σημειώσω τη σύντομη

αφηγηματικά έμμετρα έργα της περιόδου από τον 11ο/12ο αι. ώς τις αρχές του τελευταίου τετάρτου του 15ου αι.

Ας προσεχθεί, κυρίως, η διάκριση ανάμεσα (1) σε λυρικά «κομμάτια» που παρουσιάζονται, μέσα στο δείγμα των κειμένων μας, ως εκφερόμενα αποκλειστικά προφορικά (αθιβολές, αναφωνήματα, καταλέγματα, καταλόγια και καταλογίτσια, λόγιοι και στίχοι, τραγουδήματα, τραγούδια και τραγουδίτσια, θρήνοι, θρηνωδίες και μοιρολόγια κ.ά.),¹⁰ που βρίσκονται άρα σε άμεσο συσχετισμό με τη λεγόμενη «δημοτική» ποίηση, και (2) σε λυρικά «κομμάτια» που παρουσιάζονται, μέσα στο δείγμα των κειμένων μας, ως γραμμένα αποκλειστικά σε χαρτί (γραφές και γράμματα, αντιγραφές και αντιγράμματα, λόγιοι, όρκοι και επιφωνήματα, πιτάκια και πιτακίτσια, αντίσηκα πιτάκια και αντιπίτακα, χαρτιά/χαρτιά κ.ά.), που βρίσκονται άρα σε άμεσο συσχετισμό με τη λεγόμενη «επιστολική» λογοτεχνία/γραμματεία ή την «επιγραφική» γραμματεία και το υλικό των επιγραμμάτων.

Στην καταγραφή που ακολουθεί συμπεριλαμβάνονται μόνον όσα λυρικά «κομμάτια» δείχνουν με τη διατύπωσή τους πως ήταν/ξεκίνησαν ως αυτόνομα, ή πως μπορούν να λειτουργήσουν και αυτόνομα, δηλαδή και έξω από την πλοκή των αντίστοιχων αφηγηματικών έργων, άρα ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα ανθρωπωνυμικά, τοπωνυμικά, χρονολογικά κτλ. στοιχεία ή τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά των προσώπων των έργων. Όπου σημειώνεται ερωτηματικό, πρόκειται για στίχους που μου φάνηκε να συνδέονται κάπως στενότερα με τη συγκεκριμένη πλοκή, άρα μπορεί να δημιουργήθηκαν ή να «αναπλάστηκαν» ειδικά γι' αυτήν:

A1. Βασίλειος Διγενής Ακρίτης, παραλλαγή G (έκδ. E. Jeffreys)¹¹

1. «Άγουροι, δυναμώνεσθε, φαρία, μη κατοκνείτε, ...» (στ. Γ 22-26: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι»).
2. «Άγουρος, όταν αγαπά κόρην ωραιοτάτην, ...» (στ. Δ 256-258: 3 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αναφήνημα»).

(αλλά αρκετά περιεκτική) παρουσίαση του U. Moennig στην έκδοση των παραλλαγών της περιπετειώδους/ψευδοϊστορικής-ερωτικής *Διηγέσεως Αλεξάνδρου και Σεμίραμης*, ό.π. (σημ. 7).

10. Όσο δεν έχει ολοκληρωθεί το Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας του E. Κριαρά, η αναζήτηση των έργων μέσα στα οποία αναφέρονται οι όροι αυτοί (και τα οποία, δυνητικά, αποτελούν χώρους υποδοχής κειμένων των αντίστοιχων ειδολογικών κατηγοριών) μπορεί να γίνει μόνο με βάση τους όρους αθιβολή, αναφήνημα, επιφήνημα, θρήνος, θρηνωδία, καταλόγιο – και τις συγγενικές του, τα ουσ. κατάλεγμα(ν), κατάλογος, κατάλογον, κατελόγιο, καταλογίτσιο, και το ρ. καταλέγω), λόγος και μοιρολό(γ)ι(ον) – και τις συγγενικές του, τα ουσ. μοιρολόγιο(ν), μοιρολόγιο(ν), μοιρολογικό(ν), το ρ. μοιρολογώ, (-)ούμαι, μοιρολογώ, -ούμαι, μοιρολογούμαι.

11. E. Jeffreys, *Digenis Akritis. The Grottaferrata and Escorial versions*, Κέμπριτζ, Cambridge U. P., 1998, σσ. 2-234.

3. «Όστις φιλήσειεν εγγύς, του ύπνου ουχ υστερείται, ...» (στ. Δ 401-404: 4 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως ψιθυριστό «τραγούδι» με συνοδεία μουσικής).
4. «Πώς επελάθου, πάντερπνε, νέας ημών αγάπης ...» (στ. Δ 432-435: 4 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως ψιθυριστό «τραγούδι» με συνοδεία μουσικής).
5. «Ευχαριστώ τῷ Έρωτι γλυκύν δόντι μοι κύρκαν ...» (στ. Ζ 105-108: 4 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι» με συνοδεία μουσικής).
6. «Ανάστα, πάτερ, θέασαι το φίλτατόν σου τέκνον, ...» (στ. Ζ 119-120: 3 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «θρηνοδία»).
7. (;) «Ουκ αποκρίνη μοι, τῷ σῷ ποθεινοτάτῳ τέκνῳ; ...» (στ. Ζ 124-146: 23 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «θρήνος»).

A2. Βασίλειος Διγενής Ακρίτης, παραλλαγή E (έκδ. E. Jeffreys)¹²

1. «Είτις εφίλησεν μακράν, γοργόν ουκ υπαγαίνει, ...» (στ. 839-843: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως χαμηλόφωνο «τραγούδι» με συνοδεία μουσικής).
2. «Συ, κόρη, απεμερίμνησας και αμέριμνα κοιμάσαι ...» (στ. 847-843: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδιον»).
3. «Ευχαριστώ τους Έρωτας, καλόν άνδρα μ' εδώκαν, ...» (στ. 1147-1148: 2 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδιμαν» με συνοδεία μουσικής).

B1. Λίβιστρος [Ερωτική αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης ή Στίχοι πολύ ερωτικοί, αφήγησις Λιβίστρου, / πώς ο φίλος ο Κλιτοβών διηγείται της Μυρτάνης], διασκευή α (έκδ. Π. Αγαπητού)¹³

1. (;) «Εγώ ειμαι νόμος του Έρωτος, τούτο ένι το πτερόν μου ...» (στ. 587-599, με τον στ. 593 διπλό: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «λόγοι»/«όρκος ερώτων φοβερός» και «επιφώνημα» σε «χαρτί»).¹⁴

12. Jeffreys, ό.π. (σημ. 11), σσ. 238-374.

13. Π. Α. Αγαπητός, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης. Κριτική έκδοση της διασκευής α* [BNB 9], Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2006.

Ενσωματώνω μερικές και μόνον από διορθώσεις που θα είχα να κάνω σ' αυτήν την αρκετά πρόχειρη εκδοτική, ορθογραφικά/μετρικά και στιχαριθμητικά «κριτική» έκδοση.

14. Ανομοιοκατάληκτο «σονέτο» ή, έστω, «δεκατετράστιχο», όπως προτιμά η Αλ. Σαμουήλ – βλ. π.χ., «Για τα πρώτα ελληνικά σονέτα», *Νέα Εστία*. τχ. 1831 (Μάρτ. 2010) 545-566 –, μελετήτρια της ιστορίας του νεοελληνικού σονέτου αρκετά επαρκής για ό,τι αφορά την περίοδο από τον 19ο αι. κ.ε., αλλά πολύ αδύναμη σε ό,τι σχετίζεται με τις παλιότερες φάσεις της λογοτεχνίας μας, και άπειρη στις παλαιογραφικές συμβάσεις και τη χειρόγραφη εμφάνιση

2. «Νομίζω, εάν κατέμαθεν η αγάπη σου δι' εμένα, ...» (στ. 1376-1392: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
3. «Πότε να επερίεπότησες το κάστρον της ψυχής μου; ...» (στ. 1493-1514: 22 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
4. «Έρωσ μου, τας κακώσεις μου, τάς έπαθα εις τον κόσμον ...» (στ. 1565-1586: 22 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
5. «Άγουρος εκ την χώραν του δια πόθον ωραιωμένης ...» (στ. 1641-1646: 6 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι»).
6. «Παρηγορία μου της ψυχής, εγκάρδιον μου ερωτίδι, ...» (στ. 1716-1739: 24 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντιπίτακον»).
7. «Λέγουν, εις πέτρα αν σταλαγμός συχνάσει να σταλάζει, ...» (στ. 1742-1765, με τους στ. 1743 και 1748 διπλούς: 26 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
8. «Εστρίγγιζα εις τον ουρανόν και ελάλου εις τα νέφη, ...» (στ. 1801-1817: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
9. «Είπες, ωραία, τον ουρανόν και εστρίγγιζες τα νέφη, ...» (στ. 1821-1837: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντιπίτακον»).
10. «Άγουρος ποθοαιχιμάλωτος, από τα γονικά του ...» (στ. 1846-1854: 9 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν»).
11. «Φέγγος μου, τας κακώσεις μου, τάς έπαθα, εγνωρίζεις, ...» (στ. 1862-1878: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
12. «Άρκει σε το πιτάκιν μου και ότι έχεις γράμματά μου ...» (στ. 1883-1891: 9 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).

των ποιημάτων κατά τις περιόδους εκείνες, αφού εμπιστεύεται τυφλά τις αυθαίρετες επιλογές διάταξης και στίξης νεότερων έντυπων εκδόσεών τους. Δοκιμάζω, παρακάτω, μια εκδοτική πρόταση με στιχουργική διάταξη διαφορετική από εκείνη του Π. Αγαπητού, ο οποίος, και άλλου στην έκδοσή του (βλ. π.χ. τον σχετικό προβληματισμό του, ό.π., σ. 246), δεν δέχεται στη «διασκευή» του Λίβιστρον, που εκδίδει, άλλες «στροφικές» μονάδες πέρα από τον μονό και τον διπλό ιαμβικό ή τροχαϊκό στίχο:

«Εγώ ειμαι νόμος του Έρωτος, τούτο έني το πτερόν μου,
τούτο έναι το δοξάριν μου, και ομνύετε οι πάντες
λίξι να εί<σ>τε δούλοι του, να μη τον αθετείτε·
τ<ο τ>ί πλανάσθε εξαπορώ και τί εναι τό αθετείτε.

Πού να τον εγλιτώσετε; Φρίττω ότι φεύγετέ τον.
Αν πετασθείτε εις ουρανόν, πτερόν έχει και φθάνει,
αν καταβείτε εις θάλασσαν, γυμνός, ως τον θεωρείτε,
και καταφθάνει εις άβυσσον, και ουκ εγλιτώνετέ τον.

Εαν δε ίσως πάλιν εις την γην κόσμον περιπατείτε,
θεωρείτε <και> το τόξον του πολλά στοχά, δοξεύει,
και ουκ ένι οδός να φύγετε την ερωτοταξίαν.

Λοιπόν επιφωνούμαι σάς, οπού είστε από τον κόσμον,
δουλώνεσθε εις τον Έρωτα, και, οπού τον θέλει ομώσειν,
ας ένι βέβαιον τό λαλεί, μη ορκοπαραβατήσειν.

13. «Είδα και απέσω από γραφήν ερωτικογραμμένην...» (στ. 1899-1920, με τον στ. 1918 διπλό, αλλά χωρίς τον στ. 1919: 22 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντιπίτακον»).
14. «Να ήτον ληστού χειρότερος, φονίσκου να είχεν φύσην, ...» (στ. 1926-1940, με τον στ. 1931 διπλό: 16 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον πιτάκιν»).
15. «Αν από το πιτάκιν σου και από τα γράμματά σου ...» (στ. 1946-1962: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον πιτάκιν»).
16. «Άκουσον τί εσυνέβηκεν από το δακτυλίδιν, ...» (στ. 1990-2003: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»)¹⁵
17. «Άλυτον είχε τον δεσμόν, ωραία, το δακτυλίδιν...» (στ. 2017-2036: 20 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν ηθικόν»).
18. «Κοράσιον ηλιογέννητον στρατιώτης ασχολείται ...» (στ. 2044-2065, αδέξια εκδομένοι ανά ημιστίχια: εναλλαγή 4 ιαμβικών 15σύλλ. και 7 τροχαϊκών 16σύλλ., παρουμεσιαζόμενων ως «καταλόγιν»/«κατάλεγμαν»)¹⁶
19. «Έπρεπε την καρδίαν μου και ετύχαιεν τον νουν μου ...» (στ. 2075-2087: 13 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον αντίγραμμαν»).
20. «Έδε δημίου χειρότερον, ωραία μου, το πιτάκιν, ...» (στ. 2097-2115: 19 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
21. «Δέξου απ' αναιστήτον ψυχήν αισθήσεως πονοχάρτιν ...» (στ. 2123-2141, με τον στ. 2129 διπλό: 20 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
22. «Φώναξε εις τόπον άγριον κανείς να μην διαβαινεί, ...» (στ. 2148-2159: 12 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
23. «Πώς με προδίδουν, χριστιανέ, τα ομμάτια μου εις εσένα, ...» (στ. 2163-2185: 23 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
24. «Ει μεν εχθές εις άβυσσον και εις άδην περιεπάτουν ...» (στ. 2196-2217: 22 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον πιτάκιν»).
25. «Τριοδίζεται άλλος άγουρος ποθοασυνηθισμένος ...» (στ. 2265-2272: 8 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως «τραγούδημαν»).
26. «Αναστενάζουν τα βουνά, πάσχουν δι' εμέν οι κάμποι, ...» (στ. 3930-3939: 10 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουμεσιαζόμενοι ως «μοιρολόγιν»).

15. Και εδώ μπορεί να δοκιμαστεί μια εκδοτική πρόταση με στιχουργική διάταξη διαφορετική από εκείνη του Π. Αγαπητού, ήτοι εν είδει αντεστραμμένου «σονέτου» αγγλικού (σεξπιρικού) τύπου (2 - 4 - 4 - 4).

16. Οι στ. 2060-2061 της έκδοσης χρειάζεται, βέβαια, να «θεραπευθούν» με τολμηρότερη εκδοτική πρόταση, αφού μάλιστα πρόκειται για τραγούδι («καταλόγιν»): «τον ήλιον βλέπει και εγκυαλεί τά επάσχιεν δια εκείνην».

27. «Άγουρος μυριόθλιβος, ξένος εκ τα δικά του, ...» (στ. 3946-3956: 11 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «μοιρολόγιν»).
28. «Λέγεις “Κλαδίν εφύτρωσεν εις την εμήν καρδίαν,...” (στ. 4107-4118: 12 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
29. «Ερω, απ’ εδάρτε αρνούμαι σε και ψεύστην σε ονομάζω, ...» (στ. 4123-4156, με τον στ. 4152 διπλό: 35 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «πιτάκιν»).
30. «Εδε χαρτίν από ψυχήν ερωτοπονεμένην,...» (στ. 4159-4183: 25 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον πιτάκιν»).
31. «Στρατιώτης και φουδούλα εις λιβάδιν κατουνεύουν, ...» (στ. 4205-4224, αδέξια εκδομένοι ανά ημιστίχια: εναλλαγή 8 τροχαϊκών 16σύλλ. και 2 ιαμβικών 15σύλλ., παρουσιαζόμενων ως «καταλόγιν»).
32. «Φέγγος, τούς ετσιγάρισεν ο πόθος εις τον κόσμον ...» (στ. 4228-4235: 8 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγουδήμαν»).
33. «Στρατιώτα, νά γαϊτάνι μου, τριχαρογαϊτανόν μου, ...» (στ. 4242-4253: 12 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «(πεπονημένοι) στίχοι»).
34. «Καρδιά μου, το γαϊτάνιν σου, το τριχαρογαϊτάνιν, ...» (στ. 4256-4273: 18 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως γράμμα σε «αντίσηκον πιτάκιν»).
35. «Την στράταν τήν εδιέβηκα θλιμμένος ως δι’ εσέναν ...» (στ. 4321-4332: 12 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν»).
36. «Όλον τον κόσμον έτρεχα, τον ήλιον ηκολούθουν, ...» (στ. 4471-4487: 17 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «(πεπονημένοι) στίχοι»).

B2. Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης [Αφήγησις (του έρωτος) / Λιβίστρου του πολυπαθή και κόρης της Ροδάμνης, / αρχή και τέλος έμορφον προς τά έπαθον αλλήλων, / είχαν και λύπην και χαράν εις τά έπαθον αντάμα], διασκευή V (έκδ. Τ. Λεντάρη):¹⁷

1. (;) «Πας άνθρωπος αδούλωτος εις Ερωτοκρατίαν ...» (στ. 270-275, με τον στ. 593 διπλό: 6 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «λόγος» σε «χαρτί»).
2. (;) «Αυλής πορτάρης Έρωτος και πόρτα της Αγάπης» (στ. 276: 1 ιαμβικός

17. T. Lendari, *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης (Livistros and Rodamne), The Vatican version. Critical edition with introduction, commentary and index-glossary. Editio princeps* [BNB 10], Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2007. Βλ. και τη βιβλιοκρισία του U. Moennig, *BZ* 102,1 (2009) 247-253.

Εξαιρώ όσους λόγους, τραγούδια ή «γραφές»/«πιτάκια» αναφέρονται σαφώς στη συγκεκριμένη υπόθεση/πλοκή είτε στα πρόσωπα της μυθιστορίας, όπως π.χ. τους στ. 1140-1157, 1325-1351, 1418-1427, 3674-3697, 3751-3758, 3762-3775· πρβ., ενδεχομένως, και τους στ. 270-275, 1730-1743, 3631-3653, 3731-3737.

- 15σύλλ., παρουσιαζόμενος ως «καταλόγιν» [ή αρχή «κατάλογίου»;] σε «χαρτίν»).¹⁸
3. «Οπῶχει πόθον και φιλιάν, ας τρέχει εις τον μάντην, ...» (στ. 488-492: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν» γραμμένο σε «σαΐταν»).
 4. «Αν αστοχήσεις το πουλίν, ωραία μου σαΐτα, ...» (στ. 1069-1073: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «πιτάκιν» γραμμένο σε «σαΐταν»).
 5. «Πότε να επεριοπάτησες τον πύργον της ψυχής μου; ...» (στ. 1262-1275: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐτα»).
 6. «Αγουρος εκ την χώραν του δια πόθον ωραιωμένης ...» (στ. 1401-1407: 7 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγουδίτσιν»).
 7. «Παρηγορία μου της ψυχής, εγκάρδιο μου ερωτάδιν, ...» (στ. 1475-1497: 23 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
 8. «Λέγουν, εαν πίπτει ο σταλαγμός απάνου εις λιθάριν, ...» (στ. 1500-1520: 21 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
 9. «Εστρίγγιζα στον ουρανόν, ελάλουν εις τα νέφη, ...» (στ. 1548-1561: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντιπίτακον»/«πιτάκιν» γραμμένο σε «χαρτίν»).¹⁹

18. Η έννοια της λ. καταλόγιν(ν) στον όψιμο *Λίβιστρο* του χφ V εμφανίζεται αρκετά διευρυμένη ή και ξεχειλωμένη· συμπεριλαμβάνει όχι μόνον τραγούδια ή και έμμετρες (επι)γραφές, αλλά και εκφωνούμενους λόγους, π.χ. στ. 497 κ.ε.

19. Το δεκατετράστιχο θα μπορούσε να εκληφθεί και ως ιδίτυπο «σονέτο», με δύο εξάστιχες και μία δίστιχη στροφή ή και με διάταξη 4 - 2 - 4 - 2 - 2 (σημειώνω και την «άτακτη» ομοιοκαταληξία στον 2ο, 6ο, 8ο, 10ο και 11ο στίχο). Ρυθμίζω διαφορετικά ορθογραφία και στίξη στον προτελευταίο στίχο ο ειδικός σύνδ. πως θα μπορούσε να είναι και πλάγιο ερωτηματικό πώς):

«Εστρίγγιζα στον ουρανόν, ελάλουν εις τα νέφη,
εις γην κατεμαρτύρουν το, εις αέρα ήλεγά το,
εις ήλιον το εγκάλεσα, εις φέγγος το ελυπούμην
το να μη κλίνω τράχηλον, μη πέσω εις αγάπην·

και τούτο εκαυχούμουν το αλήθεια να μη γένει
και, τάχα, εκατευόδωνα και, πε, καμάρωνά το.

Και τώρα βλέπω το άκλιτον συγκλίνω το εις πόθο
και το πολλά μου αγέρωχο επαρπετάσά το,
εδούλωσα το ελεύθερον της γνώμης και το κάλλος
και τό ειχα εις καύχημα πολύ τώρα υπέκλινά το·

και τό όμως εις ουρανόν τώρα εχάλασά το
και παρευθύς συνέκλινα εις πόθον εδικό σου.

Και πως, η αστεναχώρητος, τώρα στενοχωρούμαι
και γράφω σε πιτάκι μου, τούτο πολύν το ηγήσου».

10. «Εστρίγγιζες στον ουρανό, ελάλιες εις τα νέφη, ...» (στ. 1567-1587: 21 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντιπίτακον» σταλμένο με «σαΐταν»).
11. «Άγουρος ποθοαιχμάλωτος, από τα γονικά του ...» (στ. 1597-1608: 12 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγι(ν)»/«λυπητικόν τραγούδι»).²⁰
12. «Φέγγος μου, τας κακώσεις μου άς έπαθα εις τον κόσμον ...» (στ. 1612-1624 ή 1626: 15 ή 13 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
13. «Αρκεί σε το πιτάκιν μου, πάλιν και γράμματά μου, ...» (στ. 1631-1640: 10 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν»).
14. «Είδα απέσω την γραφήν ερωτικογραμμένην...» (στ. 1651-1669: 19 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
15. «Να ήτον φονίσκου, κύρης μου, ληστού να είχε φύσην, ...» (στ. 1677-1689: 13 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντίγραμμαν» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
16. «Ένα των πιτακίων σου και πρώτον των γραφών σου ...» (στ. 1695-1704: 10 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή»/«αντίγραμμαν» σταλμένο με «σαΐταν»).
17. (;) «Ηκουσες τί εσυνέβηκεν από το δακτυλίδιν, ...» (στ. 1730-1743: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «πιτάκιν»).

20. Οι δομικές ομοιότητες με το «αδέσποτο» ερωτικό λυρικό τραγούδι «Άσπρη Ξανθή πάνεμνοστη κύρκας/κίρκας της ταξιδεύει...» (βλ., πρόχειρα, Γ. Κεχαγιόγλου, «Για τη διδασκαλία των παλιότερων κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ένα παράδειγμα· σκέψεις και προτάσεις», *Φιλολόγος* 151 (Ιαν.-Μάρτ. 2013) 13-28, όπου και βιβλιογραφία) είναι εμφανείς: ένα μικρότερο πρώτο μέρος «αφηγηματικό»/«συστατικό», και ένα μεγαλύτερο δεύτερο (καθαυτό) μέρος «λυρικό»/ομιλητικό με αποστοφή σε (πολλά) άλλα, προσωποποιημένα αντικείμενα ή έννοιες. Το σχήμα αξίζει να μελετηθεί και σε άλλες κατηγορίες δημοτικού τραγουδιού, άρα σε ιδιαίτερη μονογραφία.

21. Αντίστοιχο με τους στ. 1990-2003 της έκδοσης του Π. Αγαπητού βλ. παραπάνω, σημ. 5. Δοκιμάζω, και εδώ, μια εκδοτική πρόταση με στιχουργική διάταξη διαφορετική από τη διάταξη της Τ. Λεντάρη, ήτοι εν είδει αντεστραμμένου «σονέτου» αγγλικού (σεξπιρικού) τύπου:

«Ηκουσες τί εσυνέβηκεν από το δακτυλίδιν,
στρατιώτη, τό με απέστειλες με το ερωτοπιτάκιν;

Είλκυσεν την καρδιά μου του πόθου σου ο μαγνήτης,
ως έλκει από τον πόθον του την φύσην του σιδέρου·
ούτως το δακτυλίδι σου εσέβηκεν στην ψυχήν μου,
και άντις εσέν, αφέντη μου, έχω το δακτυλίδιν.

Θεωρώ το λυχνιτάριν του, βλέπω το σιδερόν του
και το μυριολαγάριστον του χρυσαφίου θαυμάζω,
πώς ο τεχνίτης τα ήρμοσε και εκατεσκεύασέν τα,
ερωτικά, εις ασχόλησην του πόθου και αγάπης.

18. (;) «Άλυτον είχεν τον δεσμόν, ωραία, το δακτυλίδιν ...» (στ. 1751-1760: 10 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντίσηκον» σε «πιτάκιν»).
19. «Κοράσιον ηλιογέννητον στρατιώτην ασχολείται, ...» (στ. 1770-1776, από τους οποίους οι 1772-1775 διπλοί: 2 ιαμβικοί 15σύλλ. και 9 τροχαϊκοί 8σύλλ. ή 2 ιαμβικοί 15σύλλ., 4 τροχαϊκοί 16σύλλ. και 1 τροχαϊκός 8σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγούδι»/«καταλόγιν»).
20. «Έπρεπε την καρδιά μου και ετύχαιεν τον νου μου ...» (στ. 1786-1794: 9 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντίγραμμα» σε «πιτακίτιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
21. «Έδε δημίου πικρότερον ετούτο το πιτάκιν, ...» (στ. 1804-1819: 16 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
22. «Δέξου από αναίστητον ψυχήν αισθήσεως πονοχάρτιν ...» (στ. 1829-1841: 13 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντιγραφή» σταλμένη με «σαΐταν»).
23. «Φωνάζω εις τόπον άπορον, κανείς να μη με ακούγει, ...» (στ. 1849-1857: 9 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
24. «Πώς με προδίδουν, χριστιανέ, τα χέρια μου εις εσένα; ...» (στ. 1864-1877: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντίσηκον»/«γράμμα» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν».²²
25. «Ήμην εχθές στην άβυσσον, εις Άδην επερπάτουν ...» (στ. 1890-1905: 16 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «αντίσηκον» σε «πιτάκιν» σταλμένο με «σαΐταν»).
26. «Τριοδίζεται άλλος άγουρος πολλά ασυνηθισμένος, ...» (στ. 1946-1952:

Και ιδού πληροφορήθησε, στρατιώτα, εκ το πιτάκιν:
καρδιαν κατονομάζω σε, ψυχή μου σε υπογράφω,
λέγω σε ως δεσπότη μου και φως των οφθαλμών μου,
και από του νυν εγνώριζε ότι σ' εσέν ελπίζω.

22. Θα χάριζα το δεκατετράστιχο αυτό σε τρεις «στροφές»/ενότητες, 5 - 5 - 4 στίχων, ακολουθώντας τη λογική της δομής του. Για περίπου ανάλογη δυνατότητα διαίρεσης, σε 5 - 4 - 5 στίχους, πρβ. και το δεκατετράστιχο «καταλόγιν» του χφ του Λονδίνου που επανεκδίδει ο Λ. Πολίτης, ό.π. (σημ. 5), βιβλίο δεύτερο, σ. 27, στ. 581-594.

Για την αβίαστη δυνατότητα διαίρεσής του σε 4 - 4 - 4 - 2 στίχους πρβ. και ένα δεκατετράστιχο από τη συλλογή του χφ της Νεάπολης (Λ. Πολίτης, ό.π. (σημ. 5), σσ. 39-40, αριθ. Ε'), που το είχαν προσέξει και προηγούμενοι μελετητές (Μ. Vittι κ.ά.) και που σχολίασα στο μικρό μου σημείωμα «Ποιο να είναι, άραγε, το πρώτο σωζόμενο σονέτο της νεοελληνικής λογοτεχνίας», *Μικροφιλολογικά* 16 (Φθινόπ. 2004) 9-10. Ούτε ο ερωτηματικός τίτλος του σημειώματός μου ούτε οι επιφυλάξεις που περιέχονται στη διατύπωση («σονέτα φαίνεται να είναι και δεκατετράστιχα με "μονότροπη" ρίμα [...] ίσως, λοιπόν, [...] ίσως ξετριπώσει και άλλες πιθανές "πρώτες" πραγματώσεις ειδικών μορφών του ελληνόγλωσσου σονέτου»· εγώ υπογραμμίζω) δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την Α. Σαμουήλ από μια δογματική άρνηση, χωρίς την απαραίτητη ευρύτερη διερεύνηση όλου του πρώιμου νεοελληνικού γραμματειακού τοπίου.

- 7 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγουδίν»).
27. «Αναστενάζουν τα βουνά, πάσχουν δι' εμέν οι κάμποι, ...» (στ. 3494-3503: 10 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «μοιρολόγιν»).
28. «Άγουρος μυριόθλιβος, ξένος εκ τα εδικά του...» (στ. 3513-3521: 9 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «μοιρολόγιν»).
29. (;) «Κλωνάρι πόθου στην εμήν εφύτευσα καρδίαν, ...» (στ. 3631-3653: 23 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή» σε «πιτάκιν»).
30. «Εδε χαρτίν από ψυχής ερωτοπονεμένης, ...» (στ. 3703-3716: 14 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «γραφή αντίσηκος» σε «πιτάκιν»).
31. (;) «Στρατιώτης νέος έμορφος και ωραία εξηρημένη, ...» (στ. 3731-3737: 7 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν»/«τραγουδίτσιν»).
32. «Φέγγος, τούς ετσιγάρισεν ο πόθος εις τον κόσμον, ...» (στ. 3740-3744: 5 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «τραγουδίν»).
33. «Την στραταν τήν εδιέβαινα θλιμμένος δι' εσέναν ...» (στ. 3813-3820: 8 ιαμβικοί 15σύλλ., παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν»/«τραγουδίν»/«τραγουδίτσιν»).

Γ. Πέτρος Μπεργαδής, Απόκοπος (έκδ. P. Vejleskov):²³

1. «Χριστέ, να ράγην το πλακί, να σκόρπισεν το χώμα ...» (στ. 243-272: 30 ιαμβικοί ομοιοκατάληκτοι 15σύλλ. – 29 στο χειρόγραφο V –, παρουσιαζόμενοι ως «καταλόγιν»/«αθιβολή πολύθλιβος»/«μοιρολόγιν»).
2. (;) «<Ουαί>, ουαί τούς καρτερεί το δολερόν μαντάτον...» (στ. 404-420: 17 ιαμβικοί ομοιοκατάληκτοι 15σύλλ. – 14 στο χειρόγραφο V –, παρουσιαζόμενοι ως «λόγος»²⁴

23. P. Vejleskov, *Apokopos. A Fifteenth Century Greek (Veneto-Cretan) Catabasis in the Vernacular...*, Κολωνία, Romiosini, 2005.

24. Στην πραγματικότητα πρόκειται και εδώ για μοιρολόι. Με την απάλειψη του αφηγηματικού κ' είπεν στην αρχή του στ. 404 («κ' είπεν: «Ουαί τούς καρτερεί το δολερόν μαντάτον...») και του προσδιορισμού δύο στον στ. 406 («τούς είχασιν παρηγοριάν, δυο υιους και θυγατέραν!») ο λόγος αποσυνδέεται από τη συγκεκριμένη πλοκή και ανακτά, ίσως, την αρχική λειτουργία του.

Αποσύνδεση μπορεί να γίνει και με άλλο, ριζικότερο τρόπο, με απάλειψη όλου του πρώτου, «μεταβατικού» και συνδεόμενου με την πλοκή τρίστιχου· το δεκατετράστιχο μοιρολόι που απομένει μπορεί κάλλιστα να πάρει τη δομή ενός «σονέτου» (για τον υπέρμετρο στίχο πού να των δώσει δεν είχε πλια, διατι εθανάτωσέν τους. [έκδ. Α], γρ. ίσως: δεν είχε πού να δώσει πλια, διατι εθανάτωσέν τους.):

«Τον Χάρον τώς εσπείρασιν, θάνατον εθερίσαν,
κόπους, τούς αγωνίζοντα, αλλών τούς εχαρίσαν·
ανθός ήτον η δόξα των, λουλούδιν η χαρά των,
δια ταύτα ο ήλιος έφερεν το δολερόν μαντάτον.

Στα χιόνια εθεμελιώσασιν κι εις το νερόν εκτίσασιν,

Τελειώνω με έναν επιμέρους αλφαβητικό πίνακα πρώτων στίχων, παρμένων μόνον από την πιο «αυθεντική» λαϊκή λυρική παραγωγή που φιλοξενείται μέσα στα συγκεκριμένα έργα της αφηγηματικής ποίησης, ήτοι από όσα «κομμάτια» της παραπάνω καταγραφής παρουσιάζονται ως αθιβολές, αναφωνήματα, λόγοι και στίχοι, τραγούδια κτλ., καταλόγια κτλ. Ίσως δεν είναι τυχαίο, ως τυπικό γνώρισμα της κατηγορίας αυτής, ότι όλα αυτά τα «κομμάτια» έχουν περιορισμένο μήκος: κυμαίνονται στη συντριπτική τους πλειονότητα από 2 έως 12 στίχους (σπάνιες είναι οι εξαιρέσεις, π.χ. κείμενα των 17, 23 ή και 30 στίχων, αλλά από μία φορά). επίσης, ίσως δεν είναι τυχαία η ανοδική πορεία που παρατηρείται από τον Διγενή Ακρίτη ως τον Απόκοπο σε ό,τι αφορά το μήκος των «κομματιών», κάτι που μπορεί να σημαίνει πως η κατηγορία αυτή ξεκίνησε ως ολιγόστιχη (άρα εναρμονισμένη με τις αντίστοιχες κατηγορίες των παλιότερων, βυζαντινών «επιφωνήσεων/αναφωνήσεων» και των μεσαιωνικών ερωτικών ή θρηνητικών «δημοτικών» τραγουδιών), προτού πάρει την άγουσα προς ανεξέλεγκτες διευρύνσεις όγκου (που φτάνουν ως και τη φαναριώτικη ημιλαϊκή/«αστική» φλυαρία):

- «Άγουροι, δυναμώνεσθε, φαρία, μη κατοκνείτε, ...» (Διγ. G)
 «Άγουρος εκ την χώραν του δια πόθον ωραιωμένης ...» (Λίβ., α, V)
 «Άγουρος μυριόθλιβος, ξένος εκ τα (ε)δικά του, ...» (Λίβ., α, V)
 «Άγουρος ποθοαιχμάλωτος, από τα γονικά του ...» (Λίβ., α, V)
 «Άγουρος, όταν αγαπά κόρην ωραιοτάτην, ...» (Διγ. G)
 «Ανάστα, πάτερ, θέασαι το φίλτατον σου τέκνον, ...» (Διγ. G)
 «Αναστενάζουν τα βουνά, πάσχουν δι' εμέν οι κάμποι, ...» (Λίβ., α, V)
 «Αυλής πορτάρης Έρωτος και πόρτα της Αγάπης» (Λίβ., V, γραπτό)
 «Ευχαριστώ τω Έρωτι γλυκύν δόντι μοι κύρκαν ...» και
 «Ευχαριστώ τους Έρωτας, καλόν άνδρα μ' εδώκαν, ...» (Διγ. G, E)
 «Κοράσιον ηλιογέννητον στρατιώτης/στρατιώτην ασχολείται ...» (Λίβ., α, V)
 «Όλον τον κόσμον έτρεχα, τον ήλιον ηκολούθουν, ...» (Λίβ., α)
 «Οπόχει πόθον και φιλιάν, ας τρέχει εις τον μάντην, ...» (Λίβ., V, γραπτό)

τώρα τα χιόνια ελύσασιν και τα νερά σκορπίσαν·
 τό θεμελίωσαν, έπεσεν, τό έκτισαν, εράγη,
 και η καρδιά τως με σπαθίν δίστομον τώρα εσφάγην.

Η Τύχη το δοξάριν της ενάντιον τω εκοιιάσεν
 κι ευκαίρεσεν την σπούρδαν της ώστ' απού τους εφτιάσεν
 με την καρδιάν τως ήκαμεν σημάδιν τού δεξιώτη
 κι έριξεν τες σαγίτες της από 'στερον ως πρώτην.

Κι απ' όλες, μία δεν έσφαλεν, όλους επλήγωσέν τους:
 που να των δώσει δέν ειχε, διατι εθανάτωσέν τους.

- «Όστις φιλήσειεν εγγύς, του ύπνου ουχ υστερείται, ...» και
 «Είτις εφίλησεν μακράν, γοργόν ουκ υπαγαίνει, ...» (Διγ. G, E)
 «<Ουαί>, ουαί τούς καρτερεί το δολερόν μαντάτον ...» (Απόκ.)
 «Ουκ αποκρίνη μοι, τῷ σὺ ποθεινοτάτῳ τέκνῳ; ...» (Διγ. G)
 «Πῶς επελάθου, πάντερπνε, νέας ημῶν αγάπης...» και
 «Συ, κόρη, απεμερίμνησας και αμέριμνα κοιμάσαι ...» (Διγ. G, E)
 «Στρατιώτα, νά γαϊτάνι μου, τριχαρογαϊτανόν μου, ...» (Λίβ., α)
 «Στρατιώτης και φουδούλα εις λιβάδιν κατουνεύουν, ...» (Λίβ., α)
 «Στρατιώτης νέος έμορφος και ωραία εξηρημένη, ...» (Λίβ., V)
 «Την στράταν τήν εδιέβηκα/εδιέβαινα θλιμμένος (ως) δι' εσέναν ...» (Λίβ.,
 α, V)
 «Τριοδίζεται άλλος άγουρος ποθοασυνηθισμένος/πολλά ασυνηθισμένος...»
 (Λίβ., α, V)
 «Φέγγος, τούς ετσιγάρισεν ο πόθος εις τον κόσμον, ...» (Λίβ., α, V)
 «Χριστέ, να ράγην το πλακί, να σκόρπισεν το χώμα ...» (Απόκ.)